

KÓZI ÁZZI OQIWSHILARDI XALIQ DÓRETPELERI ZAMANAGÓY SISTEMADA TARBIYALAWDÍŇ RUWXIY ÁHMIYETI

Jaqsılıkov Asilbek

Madreymov Baxtiyar

NMPI, Muzıka tálımı hám kórkem-óner qánigeligi 2-basqısh magistrantları.

Romanova Sanobar Erejepovna

ilimiy maslahatshı p.i.k.,, docent.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15550974>

Annotatsiya. Maqalada Qaraqalpaq xalıq dóretpeleri xalıqtıń tariyxı, social jaǵdayı, tariyxın kórsetiwi, xalıq arasında saqlanıp qalǵan bul muzıkalıq miyras xalıq ushın milliy mádeniy miyras, kózi ázzi oqıwshılar ushın ruwxıy tarbiyalıq áhmiyetke iye ekenligi haqqında bayan etiledi.

Gilit sóz: Watan, Ana jurt, tarbiya, milliylik, ma'nawiy, tariyxıy áhmiyet, barkamal awlad, tariyxshılar, folklor, muzıkalıq kónlikpe.

Аннотация. В статье рассказывается о том, как народное искусство каракалпаков отражает историю, социальное положение и историю народа, и как это наследие, сохранившееся в народе, является национальным культурным достоянием народа и имеет духовную и образовательную ценность для слабовидящих учащихся.

Ключевые слова: Родина, Родина, воспитание, народность, духовность, историческое значение, гармонично развитое поколение, историки, фольклор, музыкальный дневник.

THE SPIRITUAL IMPORTANCE OF EDUCATING VISUALLY IMPAIRED STUDENTS IN A MODERN SYSTEM OF FOLK ART

Abstract. The article discusses how the folk art of the Karakalpaks reflects the history, social status and history of the people, and how this heritage, preserved among the people, is the national cultural heritage of the people and has spiritual and educational value for visually impaired students.

Key words: Motherl The spiritual importance of educating visually impaired students in a modern system of folk artand, Motherland, upbringing, nationality, spirituality, historical significance, harmoniously developed generation, historians, folklore, musical diary.

Xalıq xalıq qosıqlar mazmunında millettıń ishki jaǵdayı, keshinmeleri, ruwhiyati, ruwhiy dúnyası, oy pikirleri, maqset hám oyları hámde quwanışları menen baylanıslı pikirler jıymı.

Jánede bul jámiyettegi belgili siyasiy, xuquqiy, ádeplilik, dıniy, kórkem, filosofıyalıq, ilimiy kóz qaraslar, pikirler hám ideyalar toplami desek de boladı. Yaǵniy, pútkil bir barlıqtıń jámiyet turmısınıń ruwhıy-siyasiy sawlesi, onıń insan sanasına tásir etıwi, insan tárepinen aqlanıp pútkil dizimge keltirilıwi hámde bul dizimdiń ámeliy jumıs sharayıtında teoriyalıq hámde ruwhiy tirek bolıp xızmet etedi.

Turkiy xalıqlarda xalıq qosıqlardı jazıp alıw boyınsha dáslepki tájiriybeler XI asirden baslap kózge taslanadı. XVIII - XIX asir baslarında xalıq qosıqlarına bolǵan itibar kúsheydi.

Olardı jiynaw hám toplaw hám baspadan shıǵarıw rawajlandı. XX asirdiń 20-jılları 2yarımından baslap tabıslar qolǵa kiritildi.

Qisqa dawir ishinde “Alpamis”, “Yusip menen Ahmed”, “Alibek menen Bolibek”, “Rustam”, “Góróǵlınıń tuwılıwı”, “Yusip Ahmed”, “Awezhan”, “Edige”, “Ahmaq padsha”, “Ǵarip-Ashıq” sıyaqlı ulken shıǵarmalar hám dástanlar jazıp alındı.

Qaraqalpaq milliy qosıqlarınıń ilimpaz N.Nikolayev, S.Tolstov, Q.Ayımbetov ham T.Adambaevlar xalıq arasından jıynap qaraqalpaq fol’klor shıǵarmasını jratdılar. Folklor dıń tiykarǵı ózgesheligi dóretilwshı process-dóretilwshilik hám atqarıwshılıq barısın awızekiligi hám jámáá xarakterine iye. Onıń dástúriy, ózgeriwshı, kóp túrlilik, ulıwmalıq, ananimlıq sıyaqlı belgileri fol’klorǵa say áne sol dóretilwshı process dıń bas ózgesheligi aylanasında kórinedi.

Milliy shıǵarmalar kópsılık tárepinen awladlardan-awladlarǵa baylanıslılıǵında poetikalıq elementleri, dástúriy usıl quralları tiykarında júzege keledi. Ol belgili yesitwshılar toparına mólsherlengen hám xalıq jámááti tárepinen ayılǵanda ǵana jámiyet hám tariyxiy áhmiyetke iye. Xalıq qosıqlar úlǵileri awızeki jaratılıp awızeki tarqalıw jámiyet repertuarınan keń órin alǵan poetikalıq formaların barlıǵı, teksttan-tekstke ótiwshı ulıwmalıq orınlardıń qatánligi, úqsas syujetler dıń kópligi mumkinshilik jaratadı.

Hár bir dóretilw hám atqarıwda dástúriy shıǵarmadaǵı ayrim kemshilikler ózgeredi yamasa túsip qaladı. Bunday ózgeriwshenlik jámiyetlik-ishki jaǵday, tińlawshılar talabi dóretilwshilik bilimne baylanıslı. Biraq hár qanday ozgeriw formalasqan qatán dástúrler aylanasında payda boladı.

Qaraqalpaq xalıqı XVI ásir dıń 2 yarımından baslap óz atın aldı, biraq qaraqalpaq xalıqı óziniń mádeniyatın, óziniń iskusstvosin áyyemgi zamanlardan-aq, duze basladı. Biraq qaraqalpaq xalıqı XVIII-XIX ásirlerlerde Turkistan ustemshiligi hámde qońsı xalıqlardıń zulimi astında ezilip keldi.

Elimiz kóp qıyınshılıqlar, guresler, shaxit bolǵan azamatlar muyneti menen óz ǵárezsizligin alǵannan keyin milliy dásturlerimizdi tiklew, salamat awlad tárbiyası menen shuǵıllanıw, keleshek awlad ushın hareketler baslandı. Óz ǵárezsizligimizdi qólǵa alǵannan keyin qaraqalpaq xalıqları óz ótmish tariyxi, dástúrlerin qayta tiklew, keleshek ushın rawajlanǵan mámleketleri qatarınan orın alıw, barkamal keleshek ushın mumkinshilik jaratıw maqsetinde jaslarımızǵa milliy dástúrler tiykarında, milliy ideologiya ruwında tárbiyalaw bugingi künde actual máselelerden biri esaplanadı.

Sol sebepten Kadrlar tayarlaw milliy dástúri dıń tuykarǵı maqseti jaslardı milliy ruwda tárbiyalaw máselesi júkletilgen. Bul másele ni ámelge asırıwda oqıtıwshılar hám tárbiyashılardıń moynındaǵı waziypa ekenligin bilemiz. Qániygelerdi kóbeytiw, sıpatlı bilim beriw, kózi ázzi hám shala kóriwshı oqıwshılardıń fiziologiyalıq hám ruwxıy jaǵdayın esapqa alǵan jaǵdayda dástúriy qosıqlardı internetke audio esittiriwli tarbiyalıq esittiriw baǵdarlamaların islep shıǵıw maqsetke muapıq.

Ata-babalarımızdan miyras bolǵan urıp-ádetler, milliy qádiriyatımızdı bizgeshe jetip kelıwıne kitaplar, videoplyonkalar, kino, jurnal hám gazetalar arqalı biz ótmish haqqındaǵı bilimlerge iye bolıp kelmektemiz. Házirgi künde pán texnika qatán rawajlanıp atırǵan waqıtta bárshe jaslarımız óz bilimin jánede bayıtıwda jańa hám zamanagoy texnologiyaları ómirimiz dıń ajıralmas bolegine aylanǵan dawırde kózi ázzi hám shala kóriwshı oqıwshılar ushın da milliy dasturler arqalı ruwxıy tarbiyalaw máselesi júdá aktual másele sanaladı.

Hár kuni axborot quralları hám internet portallarında jaylasqan jańalıqlardan xabardar bolıwǵa ádetlenbegen jumıs quralınday bolıp qalǵan kompyuterlerden paydalanmaǵan insandı tabıw qıyın. Bul orında bárshemiz qálewshilerimiz. Kundelik ómirde hám jumıs hám oqıwda insandı hár waqıt qızıqtıratuǵın sorawlar payda boladı. Bul juwapqa bolsa internet baylanısı arqalı bimalel tabıw múmkinshılıǵı bar. Kózzi ázzi hám shala kóriwshi oqıwshılardı bunday múmkinshiliktiń audio lentalı turleri jádá áhmiyetke iye sebebi olar oqıy almaydı yamasa qıynaladı, brayl jazıwında ol ádebiyattı tappawı múmkin, texnologiyada bul kelshilikti saplastırıwǵa boladı.

Xalıqımızdıń mánawiy miyrası bolǵan xalıq qosıqlar insanlardı jaqsılıqqa hám tárbiyaǵa shaqıradı. Olar úlken tásirlendiriwshi kushke iye, ádebiyat hám kórkem óner ushın tawsılmas baza bolıp insan qalıplesiwi menen awızeki sóz iskusstvosınıń qádimgi turi hám janrları da birge aralas jaǵdayda juzege kele baslaydı. Kózi ázzi hám shala kóriwshi oqıwshılar tek esite alǵanlıqtan esitken bárshe tásiiri kushli sonday-aq, dástúriy qosıqlardı putkil qalıbi menen tıńlaydı hám onıń mánisin óz ishki kóz qarası menen bayıtadı hám de logikalıq pikirleydi.

Insanlıq kórkem mádeniyatı turli formaların óz ishine alǵan bul dóretiwshi ulgileri qádimgi adamlar sharwası hám jumıslarınıń bárshe tárepleri menen baylanıslı bolıp, qádimgi insanlardıń dıniy kóz qaraları, baslawshi ilimiy bilimleri, tabiyat hám jámiyet haqqındaǵı kóz qaraların sawlelendirgen. Biraq qádimgi folklordıń bunday ulgileri bizgeshe jetip kelmegen.

Halıqtıń awızeki dóretiwshılıǵı, olardıń sawletin hám dástúrlerin tabiyatın sawlelendiriwshi aynası. Áne sol ayna atqalı hár bir xalıq ótmishi, bugınının, arızları, niyetleri, adamgershılık hám álemlik paziyletleri, jamanlıqqa qarata sezimler sıyaqlı sezimler dunyanıń bárshe xalıqları ushın áziz hám qádirli ekenligin kórip quwanamız.

Milliy muzıka dástúrleri belgili milletke óz ótmishi, turmıs órtalıǵınıń qalıplesiwi, ruwhıy jaǵdayı tuwralı teoriyalıq maǵlıwmat beriw múmkinshılıǵın beredi. Xalıq arasında saqlanıp qalǵan muzıkalıq dástúrleri kórkem tárepten quramalı bolmasa da, bul olardıń turli dawırında payda bolǵanlıǵı áhmiyetke iye. Xalıq awızeki janrları bolǵan xalıq qosıqlar xalıqtıq tariyxıy rawajlanıwı, basınan ótirgenleri, mádeniyatı, qanday xalıq bolǵanlıǵı menen baylanıslı mánawiy tárbiyalıq kóz qaralardı ózinde kórsete beredi.

Ilimiy izertlewshılar hám pedagog ilimpazlar óz ilimiy miynetlerinde muzıka iskusstvosınıń jaslar tárbiyasındaǵı áhmiyeti hám de órni haqqında qanshadan-qansha ilimiy maqalalar, metodikalıq qollanbalar, oqıw qollanbaları, kitaplar hám de basqa da ilimiy juwmaqlar hám ilimiy metodikalıq hám teoriyalıq usınıslar menen tálim turmısına baǵıshladılar.

Bul xalıq qosıqlar haqqında ilgeri tolıq túsiniwke iye emes edik, tárbiya máseleleri bir ideologiyalıq túrde qalıplesıp keldi, biraq, hár bir xalıq óz milliy ideologiyasına, milliy mentalitetine, úrip-ádetlerine, dınıne hám ruwxıyatına sezilerli tásir kúshine iye.

Qaraqalpaq milliy muzıkalıq dástúrlerinde ózara birlesken sóz hám namanıń tásirshen kushı, tárbiyalıq mumkinshilikleri sheksiz. Olar járdeminde túsindirilgen úgit-nasiyxatlar shaxs tárepinen tez qabıl etiledi. Usı jaǵday shaxstıń psixologiyalıq ózgesheligine baylanıslı bolıp keshedi. Muzıkalıq namanı ańlaw, muzıkalıq shıǵarmanı mazmunın túsiniw shaxs estetikasınıń sezimlerin tárbiyalaw, social barlıqqa qaray jawapkershılıklı jantasıw kónlikpelerin payda etedi.

Qaraqalpaq xalqı ruwhıy miyrasında milliy muzıka dástúrleriniń jaslar tárbiyasınıń ásirese kózi ázzi hám shala kóriwshi oqıwshılardıń ruwxıy tarbiyalanıwındaǵı ornı ayırıqsha áhmiyetke iye.

REFERENCES

1. Айымбетов.Қ. Халық даналығы. Нөкіс: Қарақалпақстан, 1988ж 492б
2. Azimov B. Muzıka i vospitaniya. Narodnoe obrazovaniya. T.: 1999 g.